

INVALIDITET KAO POJAM I ISKUSTVO TEOLOŠKA PERSPEKTIVA KROZ SUVREMENO PROMIŠLJANJE

Martina VUK

Interdisciplinarni institut za etiku i ljudska prava

Sveučilište u Fribourgu

Avenue Beauregard 13, CH-1700 Fribourg

martina.vuk@unifr.ch

Sažetak

U posljednje vrijeme nailazimo na velik interes i zauzetost oko razumijevanja invaliditeta i uključivanja osoba s invaliditetom u šira područja društvene djelatnosti. Ipak višestruki pozitivni primjeri društvene djelatnosti i skrbi unutar pastoralne teologije nedostatni su za sustavno i strukturalno razumijevanje invaliditeta. Stoga je potreban otvoren, epistemološki i konstruktivan dijalog kako s teologijom invaliditeta tako i sa studijem invaliditeta. Autorica u članku ističe potrebu integracije studija invaliditeta u akademsko područje kršćanske teologije s ciljem produblivanja konceptualnog razmišljanja o invaliditetu kao i proširivanja okvira teološke zainteresiranosti za invaliditet. Osim prikaza povijesnih i suvremenih pristupa invaliditetu, kako unutar suvremene socijalno-kulturološke stvarnosti tako i unutar kršćanske teologije i pastoralne prakse, krajnji je cilj ovog pristupa ukazati na ispravnost konceptualnog i teorijskog razumijevanja i primjene znanja o invaliditetu. To će se ponajprije postići kroz postavljanje ispravne terminologije i društveno-kulturološke percepcije u odnosu na invaliditet u prvom dijelu. U drugom dijelu rada cilj je naglasiti važnost teologije invaliditeta kao posebne grane teologije, dok će se u trećem dijelu invaliditetu pridati teološko razumijevanje i time otvoriti put za ispravnije teološko definiranje invaliditeta.

Ključne riječi: teološka antropologija, inkluzija, povijest invaliditeta, studij invaliditeta, teologija invaliditeta

Uvod

Papa Franjo u svom pontifikatu od 2013. godine pokazuje ozbiljnu i naglašenu brigu za osobe sa invaliditetom.¹ Ustrajnošću tog pastoralnog djelovanja Papa nastoji podignuti svijest o poštivanju života, vrijednosti i dostojanstvu svake osobe. U svjetlu toga, na svom Twitteru u prosincu 2017. godine papa Franjo je posebno naglasio kako je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva te pozvao župe, župne zajednice i kateheze unutar župnih zajednica da osiguraju osobama s invaliditetom osjećaj dobrodošlice i pripadnosti.² Iako poruka pape Franje upućuje na izravan poziv za uključivanje osoba s invaliditetom u tijelo Crkve i kršćanske zajednice, poruke ne samo da odjekuju širom brigom za osobe s invaliditetom nego su i svojevrsan izazov utilitarističko-egocentričnom mentalitetu suvremene kulture, kako pojedinca tako i društva u cjelini. Na tragu toga papa Franjo osuđuje mentalitet odbacivanja, utilitarizma, narcizma i eugeničkih stavova prema osobama s invaliditetom, slijedeći u svojim pastoralnim nastojanjima liniju svojih prethodnika Ivana Pavla II. i Benedikta XVI. Također na jednoj od konferencija u listopadu 2017. godine pod nazivom *Catechesis and Persons with Disabilities: A Necessary Engagement in the Daily Pastoral Life of the Church* (Kateheza i osobe sa invaliditetom: neophodan angažman u svakodnevnom pastoralnom životu Crkve) u organizaciji Papinskog vijeća za promicanje nove evangelizacije, papa Franjo kritizira slične stavove i unutar same crkvene zajednice apelirajući na primjere suspenzije osoba s invaliditetom od sudjelovanja u sakramentima inicijacije kako zbog njihove kognitivno-spoznajne nemogućnosti shvaćanja tako i zbog nedovoljnog razumijevanja invaliditeta.³ Apelirajući na neophodnost poštivanja dostojanstva svake osobe, Papa je naglasio da nikakva fizička ili psihička osobina osobe ne smije nikada

¹ To uključuje nagovore, susrete, tribine i sl. na temu invaliditeta i uključivosti. Usp. Pope FRANCIS, Address of his holiness Pope Francis to participants in the convention for persons with disabilities promoted by the italian episcopal conference (11. VI. 2016.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/june/documents/papa-francesco_20160611_convegno-disabili.html (11. XII.2021.). Također usp. Pope FRANCIS, Message of the Holy father Francis for the international day of persons with disabilities (3. XII. 2020.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2020/documents/papa-francesco_20201203_messaggio-disabilita.html (12. XII. 2021.).

² Usp. Pope FRANCIS@PONTIFEX (3. XII. 2017), u: <https://twitter.com/pontifex/status/937297871212367873> (12. XII. 2021.).

³ Usp. Robin GOMES, Vatican News (25. XI. 2021.), u: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2021-11/pope-francis-message-day-persons-disabilities.html> (10. I. 2022.). Također usp. Lydia O'KANE, Vatican News (19. X. 2017), u: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2017-10/vatican-hosts-global-conference-on-catechesis-and-disability.html> (10. I. 2022.).

biti prepreka susretu s Kristom jer Kristovo lice sjaji u intimnosti svake osobe.⁴ Pastoralna zauzetost pape Franje, kojom izražava svijest i brigu o osobama s intelektualnim teškoćama i invaliditetom, unutar tijela Crkve i društva u cjelini zapravo odražava antropološku viziju osobe prema Ivanu Pavlu II, integrirane već u enciklikama *Redemptor Hominis*⁵, *Salvifici Doloris*⁶, *Evangelium Vitae*⁷, *Veritatis Splendor*⁸, te dokumentima katoličkog socijalnog nauka poput primjerice *Centesimus Annus*⁹.

Poticaji dvaju papa, koliko kroz antropološku perspektivu utkanu u kršćansku svijest toliko i kroz pastoralnu brigu, imaju za cilj pokazati da su suvremena zalaganja u pogledu osoba s invaliditetom, iako drukčijeg prizvuka, bila, i još uvijek jesu, ne samo dio poslanja Crkve nego i predmet promišljanja same teološke antropologije. Ipak, unatoč tim inicijativama, nailazimo na problem nekonzistentnog, a ponekad i svojevoljnog tumačenja invaliditeta, što nadalje zrcali problem necjelovita razumijevanja invaliditeta, a time i nepravednog postupanja prema osobama s invaliditetom. Time se misli ne samo na nepravedne stavove u odnosu na konceptualno poimanje invaliditeta nego i na suvremene zlonamjerne (eugeničke), pa i karitativne akcije koje iako se čine u ime osoba s invaliditetom istodobno takve osobe svode na objekt sažaljenja i milosrđa. Problem takve prakse često nije samo činjenica da se takve osobe ne gleda u svjetlu Božje slike (*imago Dei*), sa osjećajem razvijanja međuljudskih odnosa, već i nedostatak pravilnog razumijevanja invaliditeta. U tom smislu Papine poruke ne pozivaju samo na hitnost socijalnog uključivanja osoba s invaliditetom na pastoralnoj ili praktičnoj razini uključenosti. U ovom pristupu autoričino razumijevanje toga problema odnosi se prije svega na konceptualno-teorijsko promišljanje o invaliditetu, točnije na integraciju osoba s invalidi-

⁴ Usp. Pope FRANCIS, Address of his holiness Pope Francis to participants in the conference organized by the pontifical council for promoting new evangelization (21. X. 2017), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/october/documents/papa-francesco_20171021_convegno-pecpne.html (10. I. 2022.).

⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor Hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerima crkve i svojim ljudima dobre volje* (4. III. 1979.), Zagreb, 1997.

⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Salvifici doloris – Spasonosno trpljenje. Apostolsko pismo pape Ivana Pavla II. biskupima, svećenicima, redovničkim zajednicama i svojim vjernicima Katoličke crkve o kršćanskom smislu ljudskog trpljenja* (11. II. 1984.), Zagreb, 1984.

⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae – Evanđelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (25. III. 1995.), Zagreb, 2003.

⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor – Sjaj istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (6. VIII. 1993.), Zagreb, 2008.

⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stota godina. Socijalna enciklika* (1. V. 1991.), Zagreb, 2001.

tetom u takvo razmišljanje. Tu se posebno misli na potrebu integracije invaliditeta u akademsko područje kršćanske teologije, koje bi trebalo biti usmjereno na produblјivanje i proširivanje konceptualnog razmišljanja o invaliditetu, kao i na svojevrsan teološki pristup invaliditetu, primjerice unutar pastoralne teologije, socijalnog nauka Crkve, bioetike i kateheze. Drugim riječima, višestruki pozitivni primjeri društvene djelatnosti i skrbi unutar pastoralne teologije nedostatni su za sustavnu i strukturalnu konceptualizaciju invaliditeta. Stoga je potreban otvoren, epistemološki i konstruktivan dijalog, koliko s teologijom invaliditeta toliko i sa studijem invaliditeta. To s jedne strane znači uključivanje i prepoznavanje invaliditeta kao antropološke stvarnosti, a s druge strane, vodi prema prepoznavanju osobe s invaliditetom istodobno kao onoga »drukčijega«, ali i kao suputnika ravnopravnog po dostojanstvu i pravima. U pogledu toga namjera je ovog članka ponajprije progovoriti o središnjim povijesnim i suvremenim pristupima invaliditetu, kako unutar suvremene društveno-kulturološke stvarnosti tako i unutar kršćanske teologije i pastoralne prakse. Povezano s time, cilj je ukazati na ispravnost konceptualnog i teorijskog razumijevanja invaliditeta u odnosu na teologiju invaliditeta kao granu teologije i u toj perspektivi formirati smjernice za teološko definiranje invaliditeta. U prvom dijelu govorit će se o terminologiji i društveno-kulturološkoj percepciji u odnosu na invaliditet, u drugom dijelu cilj je naglasiti važnost teologije invaliditeta kao posebne grane teologije, dok će se u trećem dijelu razraditi teološka definicija invaliditeta u odnosu na prethodna dva dijela.

1. Terminologija i društveno-kulturološke percepcije u odnosu na invaliditet (kratak suvremeni i povijesni pregled)

Prvi razlog koji upućuje na nedostatak razumijevanja invaliditeta je s jedne strane terminologija i s druge strane društveno-kulturološke predrasude o osobama s invaliditetom. Terminologija kao i pristupi invaliditetu rezultat su društveno-kulturoloških previranja, odnosno imaju svoju povijesnost kao i suvremenost. Ponajprije, gledajući unatrag, invaliditet se često smatrao grešnim, patološkim ili paranormalnim stanjem.¹⁰ U tom pogledu razlikujemo četiri najdominantnije etiologije o invaliditetu: biološku, nadnaravnu, društveno-ekonomsku i intelektualnu.¹¹ Svaka etiologija na svoj je način povezana

¹⁰ Usp. Henri-Jacques STIKER, *A History of Disability*, Michigan, 1999., 156.

¹¹ Usp. David L. BRADDOCK – Susan L. PARISH, *An Institutional History of Disability*, u: Gary L. ALBRECHT – Katherine D. SEELMAN – Michael BURY (ur.), *Handbook of Disability Studies*, Thousand Oaks, 2001., 11-69.

s određenim povijesnim razdobljem koje je osobama s invaliditetom pridalo određeno nazivlje. Tako se, primjerice, biološka etiologija dominantna u rimskom i antičkom razdoblju odnosi na osobu koja je nerazumna, deformirana, disfunkcionalna i osakaćena. Nadnaravna etiologija, specifična za srednjovjekovno razdoblje, takve osobe smatra nadnaravnim bićima: anđeoskim, demoniziranim ili pak zahvaćenima određenom vrstom prokletstva ili vještičarenja. Društveno-ekonomska etiologija (prevladavajuća u gotovo svim prije i kasnije spomenutim povijesnim razdobljima, a posebice unutar srednjeg vijeka i renesanse) osobe s invaliditetom povezuje sa siromasima i prosjacima koji vape za milosrđem. Intelektualna etiologija, nastala unutar prosvjetiteljstva i moderne te prisutna i u nekim područjima suvremene kulture, za oznaku invaliditeta koristi se terminima poput »idiot, psihički bolesnik, luđak, nakaža, slaboumnik, retardiran« itd. Iako etiologije jednog vremenskog razdoblja ne slijede strogu liniju razlikovanja, navedene terminologije bile su najčešće oznake za osobe s invaliditetom kroz povijest. Iako se utjecaj tih etiologija u nekim društvima i kulturama može primijetiti i danas, suvremeni pristup invaliditetu, zahvaljujući napretku medicine i psihologije, puno je precizniji i detaljniji. Tako se, primjerice, značenje invaliditeta u većini suvremenih rječnika odnosi, u određenoj mjeri, na biološku disfunkciju te odražava neku vrstu fizičke nesposobnosti osobe. *Cambridge Online Dictionary* primjerice definira invaliditet kao bolest, ozljedu ili stanje koje otežava osobi obavljanje svakodnevnih poslova i aktivnosti tipičnih za većinu ljudi.¹² *Merriam-Webster* rječnik opisuje invaliditet kao fizičko, mentalno, kognitivno stanje koje narušava, ometa ili ograničava sposobnost osobe da se uključi u obavljanje zadataka i aktivnosti ili da sudjeluje u tipičnim svakodnevnim radnjama i interakcijama s drugim ljudima.¹³ Osim takvog shvaćanja invaliditeta, mora se uzeti u obzir i to da je suvremeno shvaćanje invaliditeta rezultat znanstvenih diskursa unutar akademskih disciplina kao što je to primjerice studij invaliditeta, studij rehabilitacije, specijalne pedagogije i slično. U tom pogledu invaliditet se definira kroz prizmu medicinskog¹⁴ ili socijalnog modela,¹⁵ apelirajući na uklju-

¹² Cambridge Online Dictionary, Disability, u: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disability> (12. XII. 2021.).

¹³ Merriam-Webster Dictionary, Disability, u: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/disability> (12. XII. 2021.).

¹⁴ Prema medicinskom modelu na invaliditet i invalidnost gleda se kao na određenu fiziologiju, tragediju, nesposobnost, bolest ili patologiju, odnosno stanje koje zahtijeva prevenciju, rehabilitaciju ili liječenje. Usp. Colin CAMERON, *Disability studies – a student's guide*, London, 2014., 98-101.

¹⁵ Za razliku od medicinskog modela, socijalni model gleda na invaliditet kao ljudsko iskustvo i kritičan je prema društvenim i kulturološkim predrasudama prema osoba-

čivost osoba s invaliditetom u širi kontekst društva te se istodobno poziva na svojevrsnu kritičnost s obzirom na predrasude u odnosu na invaliditet. Kao jedna od najperspektivnijih i najraširenijih akademskih disciplina novijeg datuma – studij invaliditeta¹⁶ – pristupa invaliditetu kao ljudskom stanju i iskustvu koje uključuje biološku, društvenu i kulturološku dimenziju. Invaliditet je za većinu stručnjaka s područja studija invaliditeta *locus* odakle se pristupa i nastoji razumjeti ljudsko stanje. Time invaliditet postaje sredstvo društvenog istraživanja i političke akcije same inkluzije. U tom je pogledu invaliditet istodobno i kritika i izazov suvremenoj kulturi u odnosu na pitanje ljudskoga tijela, pitanja normalnosti i društveno-političke inkluzije.

Istodobno je invaliditet također i dio društva i kulture kao i pojedinačnog osobnog iskustva. U tom pogledu na invaliditet se može gledati iz više aspekata, što ponajprije znači da se jedan aspekt invaliditeta istodobno može odnositi na nekoliko sličnih fizičko mentalnih stanja, ili pak usprkos dogovorenoj (međunarodnoj) klasifikaciji može ostati dvosmislen. Povezano s time invaliditet ne znači samo skup konsenzusom dogovorenih definicija ili klasifikacija, nego uključuje i određen kontekst kao i pristup osobama s invaliditetom. Primjerice neke tjelesno-psihičke poteškoće poput sljepoće, gluhoće, autizma, disleksije, bipolarnog poremećaja, kroničnog umora i depresije – iako na prvu ne ulaze u klasifikaciju invaliditeta – utječu na normalno funkcioniranje ili nemogućnost svakodnevnog izvršavanja aktivnosti i zadataka. Drugi tjelesni poremećaji poput nedostataka tjelesnih udova ili određenih fizičko-mentalnih malformacija klasificirani su kao tjelesna oštećenja, odnosno invaliditet u strogom smislu riječi. Terminološka neusklađenost i neodređenost u klasifikaciji invaliditeta još je veća među različitim društvima i kulturama. Tako, primjerice, ono što se u jednoj kulturi smatra visokim stupnjem invaliditeta (npr. disleksija u sjevernoj Americi) u drugoj se kulturi ne smatra invaliditetom (npr. Indija ili neke afričke zemlje). Osim što su utjecali na stvaranje predrasuda prema osobama s invaliditetom, navedeni kulturološko-društveni pogledi na invaliditet kao i svojevrsna uporaba termina utjecali su i na teološku percepciju o invaliditetu. Osobe s invaliditetom ne samo unutar kulturološko-društvene perspektive nego i unutar teoloških priručnika oslovljavane su prema već spomenutoj četverostrukoj etimologiji kao nerazumna, deformirana, disfunkcionalna, osakaćena stvorenja (biološka etiologija); siromaš-

ma s invaliditetom. Drugim riječima, socijalni model gleda na invaliditet kao na društvenu barijeru i društveni problem, a ne kao na problem pojedinca. Usp. Colin CAMERON, *Disability studies*, 137-140.

¹⁶ *Isto*, 37-40.

ni i prosjaci (društveno-ekonomska etiologija); demonizirani ili paranormalni (nadnaravna etiologija); idioti, psihički bolesnici, luđaci, nakaze, slaboumni, retardirani (intelektualna etiologija).¹⁷ Unatoč činjenici da se unutar pastorala Crkve pokazala praktična briga i skrb za osobe s invaliditetom, kroz povijest invaliditeta pokazalo se da su osobe s invaliditetom bile isključene čak i unutar same crkvene zajednice. S tim povezano bilježi se nedostatak odgovarajuće terminologije u odnosu na značenje invaliditeta i samih takvih osoba. Najdominantniji teološki tekstovi, poput primjerice Augustina i Tome Akvinskog, bilježe slične termine za osobe s invaliditetom. *De Civitate*¹⁸ i *Summa Theologiae*¹⁹ opisuju osobe s invaliditetom kao deformirane, morone, prosjake ili još preciznije naziva ih se *furiose et amentes* unutar konteksta *corporis infirmatis*. Mnogi slučajevi unutar crkvene tradicije i prakse također pokazuju da su osobe s invaliditetom bile žrtve isključivanja, potlačivanja i odbacivanja. Nadalje, često su, bez puno obzira, takve osobe bile predmet sažaljenja i karitativnog ili milosrdnog djelovanja, što je posljedično umanjilo njihov moralni status i ljudsko dostojanstvo. Iako su takvi stavovi nasreću prevladani nedavnim pozitivnim društvenim i kulturološkim preokretima kako u društvu tako i u Crkvi, ono što je ostalo još su uvijek predrasude i pristranost u odnosu na invaliditet i osobe s invaliditetom. Ta je posljedica još uvijek dokaz suvremenog nerazumijevanja invaliditeta i s time povezanih predrasuda da je invaliditet svojevrsna bolest koju treba izliječiti. Kako bi se takve predrasude promijenile i postigao konsenzus na razini zadovoljavajuće i prihvatljivije terminologije, potrebna je promjena u shvaćanju invaliditeta. Drugim riječima takvom je mentalitetu potreban, koliko izazov toliko i susret s istinom o invaliditetu.

¹⁷ Usp Henri-Jacques STIKER, *A History of Disability*, 156.

¹⁸ Usp. Aurelius AUGUSTIN, *City of God*, citirano prema: Jacques – Henri STIKER, *A History of Disability*, Michigan, 1999., 75-78. Također usp. Brian BROCK, *Augustine's Hierarchies of Human Wholeness and Their Healing*, u: Brian BROCK – John SWINTON, *Disability in the Christian Tradition*, Grand Rapids, 2012., 65-100.

¹⁹ Miguel Romero u svojoj studiji na temu *corporis infirmatis*, pokušao je dati strukturalan odgovor na pitanje terminologije invaliditeta kroz tekstove Tome Akvinskoga (Toma AKVINSKI, *Summa Theologiae*, pars I, q.91, a, 1-4). Usp. Miguel J. ROMERO, Aquinas on the *corporis infirmitas: Broken Flesh and the Grammar of Grace*, u: Brian BROCK – John SWINTON, *Disability in the Christian Tradition*, 110-112. Suvremeni teolozi koji se u tom pogledu bave sličnom tematikom su: John BERKMAN, Are the Severely Mentally Disabled Sacramental Icons of Heavenly Life? Aquinas on Impairment, u: *Studies of Christian Ethics*, 26 (2013.) 1, 83-96; također usp. Ivan BANKHEAD, Thomas Aquinas on Mental Disorder and the Sacraments of Baptism and the Eucharist: *Summa Theologiae* 3.68.12 and 3.80.9 Revisited, u: *Journal of Disability & Religion*, 20 (2016.) 4, 239-264. Henri-Jacques STIKER, *A History of Disability*, 39-89. Također usp. Herbert C. COVEY, *Social Perception of People with Disabilities in History*, Springfield, 1998.

2. Invaliditet u teološkoj perspektivi i teologija invaliditeta

U posljednje su se vrijeme teolozi različitih teoloških disciplina okupili kako bi objasnili razloge i potrebu za teološkim propitivanjem i razumijevanjem invaliditeta. Iako postoji mnogo razloga takve inicijative, istaknuta su dva osnovna razloga koja vode te pokušaje. Prvi razlog, proizlazi iz činjenice da se invaliditet sagleda iz perspektive *drukčije* od studija invaliditeta i društveno-antropološkog pogleda na invaliditet, a koji uključuje već ustaljenu klasifikaciju i definicije kao i u odnosu na međunarodnu dokumentaciju, poput dokumenata Svjetske zdravstvene organizacije (WHO).²⁰ Drugi razlog je nedostatak interdisciplinarnog pristupa i koherentnog dijaloga u odnosu na invaliditet između različitih teoloških disciplina (npr. teološke antropologije, moralne teologije, pastoralne teologije) i ostalih akademskih disciplina zainteresiranih za studij invaliditeta (npr. studij invaliditeta, rehabilitacije i socijalne pedagogije). Jedno područje u kojem je posebno izostao dijalog o invaliditetu, a koje je neophodno za njegovo polemiziranje, odnosi se na područje teološke etike i već spomenute teološke antropologije. Osim inicijativa u kontekstu pastoralne ili praktične teologije, te nekoliko doprinosa o tim temama unutar socijalnih enciklika, malo je učinjeno u konceptualnom tumačenju invaliditeta unutar sustavnijeg doktrinarnog spektra katoličke teologije, teološke etike i teološke antropologije, što bi svjedočio o takvoj raspravi unutar konteksta akademske zajednice. Teologija invaliditeta kao posebno područje unutar teologije nastoji otkloniti »izazov invaliditeta« i uvesti u teološki diskurs, ispravnu uporabu terminologija unutar određenog povijesnog razdoblja te pružiti pojašnjenje često proizvoljnih optužaba suvremene kulture unutar pastoralne zajednice, povijesti invaliditeta i samog pristupa tumačenju invaliditeta. Također teologija invaliditeta nastoji sagledati invaliditet iz perspektive koji osim kulturološko-društvene i medicinsko-antropološke dimenzije dodaje teološko (npr. eshatološko, antropološko, etičko) i duhovno shvaćanje.

Za razliku od studija invaliditeta, čiji se osnovni problemi odnose na pitanje inkluzije temeljene na društvenoj pravednosti, jednakoj raspodjeli ljudskih prava i osnaživanju osoba s invaliditetom povećanjem samoodređenja i neovisnosti, teologija invaliditeta nudi alternativan pristup. Taj pristup pokazuje bliski suodnos između aspekata kršćanske tradicije i moderne teologije integrirajući ih u teološki govor o invalidnosti, značenju invaliditeta i njegovoj relevantnosti za suvremeni teološki diskurs o invaliditetu. Tako *Cambrid-*

²⁰ Usp. WORLD HEALTH ORGANIZATION, *World Report on Disability* (14. XII. 2011.), Geneva, 2011.

ge *Dictionary of Christian Theology* definira teologiju invaliditeta kao pokušaj kršćana s invaliditetom i bez invaliditeta da razumiju i protumače prije svega poruku evanđelja i čovječstvo Isusa Krista pored i u korelaciji s iskustvom osoba s invaliditetom.²¹ Kao što nadalje stoji u definiciji, teologija invaliditeta je istodobno informativna i transformativna disciplina. Informativna je stoga što nastoji podići sveopću svijest o iskustvu invaliditeta i njegovu značaju unutar pastoralna, teoloških rasprava i suvremene kulture. Transformativna je stoga što nastoji osporiti nemogućnost teologijskih i kulturoloških interpretacija, stavova, pretpostavaka i vrijednosti u odnosu na invaliditet, te u tu svrhu predstavlja kreativnu alternativu i drukčiju osnovu za razumijevanje Boga i vrednovanje ljudskih bića.²² Teolozi koji se bave tom problematikom bilo iz vlastitog iskustva invaliditeta bilo kroz susret s osobama s invaliditetom često identificiraju takvo fizičko stanje sa slikom Krista koji trpi. To ne poziva samo na ponovno zamišljanje stanja invaliditeta u svjetlu kristološke perspektive nego podsjeća Crkvu kao zajednicu vjernika na prilično radikalnu obnovu pogleda i stavova prema osobama s invaliditetom. Međutim, unatoč tomu da je iskustvo invaliditeta važno u teologiji invaliditeta, nije sva teologija invaliditeta, kako je to naznačio Swinton, kontekstualna.²³ Naime, teolozi invaliditeta odstupaju od okvira modernih ideja koje kao rezultat oblikuju teologiju u skladu s tim. Umjesto toga oni apeliraju na zaboravljene aspekte tradicionalnih teoloških shvaćanja i u svjetlu toga interpretiraju ljudskost na temelju onoga što znamo o Bogu.²⁴ Osim što nije kontekstualna, teologija invaliditeta ne može se svesti ni na pastoralnu teologiju; niti je to posebna vrsta moralne ili fundamentalne teologija ili teološke etike.²⁵ U ovoj raspravi autorica nastoji prikazati teologiju invaliditeta kao sjecište navedenih teoloških područja, ali u korelaciji s područjem studija invaliditeta i područjem socijalne etike. Osim što, kako je već Swinton naveo, teologija invaliditeta uključuje uvide iz različitih disciplina i teoloških područja,²⁶ također uključuje dijalog s teologijom stvaranja, eshatologijom, kristologijom i biblijskom teologijom. Stoga, ne samo

²¹ Usp. John SWINTON, Disability theology, u: *The Cambridge Dictionary of Christian Theology*, Cambridge, 2011., 140-141.

²² *Isto*, 141.

²³ Usp. John SWINTON, Who is the God We Worship? Theologies of Disability; Challenges and New Possibilities, u: *International Journal of Practical Theology*, 14 (2011.) 2, 273-307.

²⁴ John SWINTON, Who is the God We Worship? Theologies of Disability: Challenges and New Possibilities, 280.

²⁵ Usp. Martina VUK, *Reconsidering Disability, Friendship and Otherness. Theological and Ethical Perspectives*, Fribourg, 2020., 134-135.

²⁶ John SWINTON, Who is the God We Worship? Theologies of Disability: Challenges and New Possibilities, 274-75.

da je značenje invaliditeta također važan fokus teološke antropologije i etike nego je promišljanje o invaliditetu iz okvira teološke antropologije od izuzetne važnosti za područje teološke etike i teologije općenito. Većina teologa koji se bave tematikom invaliditeta strukturiraju svoje argumente oko koncepta Božje objave, utjelovljenja, čovjeka kao Božje slike (*imago Dei*), ljudske tjelesnosti, solidarnosti, koncepta ljudske patnje, ranjivosti i značenja drukčijosti. Stoga je i krajnji cilj teologije invaliditeta ukazati i pozvati teologe na zajedničko zalaganje kako bi se utišani, ili pak nevidljivi glasovi osoba s invaliditetom vratili na vidljivo mjesto područja crkvene prakse i zajedno s tim pozvali na promišljanje o stanju invaliditeta i svrsi ljudskog života, ne mimo invaliditeta, već u odnosu na invaliditet. Iako se u tom pogledu mogu prepoznati dodirne točke teologije invaliditeta s teologijom oslobođenja (uključivanje marginaliziranih osoba u središte Crkve), teologija invaliditeta prema autoričinu mišljenju, na jedan eksplicitan način ipak nije teologija oslobođenja, ali je svakako jedan njezin implicitni dio.²⁷ Iako taj poseban aspekt teologije invaliditeta kao jednog vida teologije oslobođenja može biti polazište za dijalog teologije invaliditeta i studija invaliditeta, te dvije discipline zasigurno ne dijele isti cilj. Za razliku od studija invaliditeta, koji se usredotočuje na inkluziju, prava i dužnosti osoba s invaliditetom, posebno teologije invaliditeta kada je u pitanju valjanost iskustva ističe činjenica da se iskustvo invaliditeta ne projicira u aktivizam ili neposrednu definiciju. Umjesto toga, teologija invaliditeta nastoji dati odgovor na pitanje razumijevanja i značenja ljudskosti kroz iskustvo invaliditeta. Tu se posebno želi istaknuti aspekt pod kojim teologija invaliditeta jeste samostalni teološki predmet koji unutar akademskog polja teologije pokreće korektiv za shvaćanje pravilne uporabe značenja i iskustva, kao i stvarnosti invaliditeta prisutne u prošlim i sadašnjim doktrinarnim i praktičnim teološkim raspravama.

3. Teološko definiranje invaliditeta

Konceptualizacija pojma invaliditeta, kao i za druge akademske discipline, jednako je važna i teolozima jer mnogi teolozi nastoje definirati invaliditet slijedeći model društvene uključivosti, odnosno socijalni model. Međutim, za razliku od znanstvenika iz područja studija invaliditeta, teolozi²⁸ uključeni

²⁷ Više o tome vidi u: Martina VUK, *Reconsidering Disability, Friendship and Otherness. Theological and Ethical Perspectives*, 130-140.

²⁸ Usp. Brian BROCK, *Wondrously Wounded: Theology, Disability and the Body of Christ*, Texas, 2019.; Deborah CREAMER, *Disability and Christian Theology: Embodied Limits and Constructive Possibilities*, Oxford, 2008.; Pia MATTHEWS, *Pope John Paul II and the Appa-*

u rasprave o invaliditetu pristupaju invaliditetu ne samo kao antropološkoj stvarnosti nego kao predmetu teološkog i moralnog istraživanja. To znači da se teolozi invaliditeta odmiču od traženja univerzalne definicije invaliditeta, kao što to možda čine znanstvenici unutar studija invaliditeta ili kao što se to može naći unutar nekih međunarodnih dokumenata, primjerice već spomenuti dokumenti Svjetske zdravstvene organizacije.²⁹ Tu se interes oko invaliditeta odmiče od izravnog normativnog okvira definicije invaliditeta. To znači da se u pokušaju oko definiranja invaliditeta treba voditi razumijevanjem ljudske osobe u svjetlu teologije stvaranja i iskustva samog invaliditeta. U tom kontekstu razmišljanje o invaliditetu ponajprije uključuje svojevrsnu kritiku uobičajenoj skupnoj definiciji invaliditeta. Brock je primjerice kritičan prema svakom normativnom pokušaju definiranja invaliditeta te u tom pogledu ističe kako svako definiranje invaliditeta kao normativne kategorije nije precizno jer je to politička i neoliberalna »kreacija« te je kao takav i sam pojam problematičan jer cilja na jednu skupinu ljudi u potrebi koja je kategorizirana određenim pojmovima kao što su, ograničenje, mentalna bolest, tjelesni invaliditet, intelektualna teškoća itd.³⁰ Drugi, poput Swintona, ističu da je invaliditet kompleksan pojam jer istodobno ne mora značiti ništa, ili pak može značiti mnogo različitih stvari odjednom, ovisno o kontekstu i svrsi.³¹ Ipak autorovo shvaćanje takvog raznolikog pristupa definiranju invaliditeta proizlazi iz činjenice da teolozi nisu uspostavili jasne biomedicinske ili isključivo sociološke kriterije u definiranju invaliditeta, već invaliditetu pristupaju kao stvarnom realitetu koji zahtijeva razumijevanje umjesto samo normativnog kategoriziranja. Dok je s jedne strane za stručnjake iz područja studija invaliditeta invaliditet poticajan čimbenik u ostvarenju inkluzije, za teologe invaliditet ima šire implikacije kao što je primjerice duhovna otvorenost prema različitostima i poziv na susret i solidarnost. To nadalje podrazumijeva otvorenost prema izazovu onoga što je drukčije od «norme», ali istodobno i omogućuje drukčijost poštujući dostojanstvo i jedinstvenost bivanja drugoga. Apel da se na invaliditet gleda kao na svojevrsnu realnost i različitost bivanja u svijetu za teologe ne znači isto što i u jeziku političkih i društvenih diskursa o invalidite-

rently non acting Person, Leominster, 2013.; Thomas REYNOLDS, *Vulnerable Communion: a Theology of Disability and Hospitality*, Michigan, 2008.; John SWINTON, *Resurrecting the Person. Friendship and the Care of People with Mental Health Problems*, Nashville, 2000.

²⁹ WORLD HEALTH ORGANIZATION, *World Report on Disability*, 2011.

³⁰ Usp. Brian BROCK, *Wondrously Wounded: Theology, Disability and the Body of Christ*, Texas, 2019., 109-143.

³¹ Usp. John SWINTON, From Inclusion to belonging: A practical theology of Community, Disability and Humanness, u: *Journal of Religion, Disability & Health*, 16 (2012.) 2, 187.

tu. Ono što snažno proizlazi iz takvog pogleda na invaliditet uključuje susret s invaliditetom kao realnošću i stanjem koje odstupa od norme te istodobno implicira prihvaćanje drukčije skupine normi, vrijednosti i stavova. Stoga je za teologe invaliditeta upravo invaliditet ona različitost koja zahtijeva drukčiju normativu ili je čak nadilazi. Ta različitost, za razliku od studija invaliditeta, za teologe je ne samo u suprotnosti s normom nego joj se pristupa iz sasvim drukčijeg konteksta. Drugim riječima, različitost koju invaliditet predstavlja za teologe nije ista ona različitost koja unutar studija invaliditeta pokreće pravo na inkluziju. Ta različitost uključuje susret i življenje solidarne međuovisnosti.³² Shvaćen kao svojevrsna različitost, invaliditet se ne bi trebao odnositi na samo biološku različitost ili društveno-političku jedinstvenost. Različitost unutar teološkog shvaćanja invaliditeta razumijevana je u svjetlu 1 Kor, 12:12-30 – *jedno tijelo, mnogi udovi*. To je, pretpostavlja se u ovom pristupu, ujedno i ključan element onoga što razlikuje teološki govor o invaliditetu od invaliditeta inkluzije unutar područja studija invaliditeta. Međutim, unatoč različitim poimanjima invaliditeta unutar tih dviju disciplina, ne znači da bi trebalo nedostajati akademske koherentnosti između koncepta i iskustava ili između različitih pristupa definiranju invaliditeta. Umjesto toga, različitost u pristupima mogla bi predstavljati svojevrsan izazov za obje discipline u postizanju stalne revizije i promišljanja pomoću kojeg bi i sama definicija invaliditeta kao normativna i iskustvena stvarnost dovela do svrsishodnijeg razumijevanja osoba s invaliditetom.

Zaključak

Autorica u ovom članku iznosi problematiku nesustavnog konceptualiziranja i ne/razumijevanja invaliditeta kako kroz konvencionalno shvaćanje tako i kroz teologiju invaliditeta. Osnovna namjera članka je razumjeti i uputiti na konceptualno promišljanje o invaliditetu izvan i kroz teološku perspektivu. Stoga se posebno naglasila važnost same teologije invaliditeta. Konceptualno i teorijsko promišljanje o invaliditetu kroz konstruktivni i interpretativni dijalog u jednu je ruku ključ prema inkluziji osoba s invaliditetom te prepoznavanju invaliditeta kao antropološke realnosti. Istodobno takav pristup vodeći je faktor prema prepoznavanju osobe s invaliditetom kao drukčije, kao prijatelja i suputnika – jednakog u dostojanstvu i pravima.

³² Usp. Brian BROCK, *Wondrously Wounded: Theology, Disability, and the Body of Christ*, 1-15. Također usp. Thomas REYNOLDS, *Vulnerable Communion*, 186.

Ispravan pristup invaliditetu nužno je društveno, kulturološko i teologijsko pitanje koje traži dublje promišljanje, takvo koje bi potaknulo na dijalog i ispravnu terminologiju kako unutar teologije i crkvene prakse tako i unutar šire društvene zajednice s ciljem interdisciplinarnog pristupa razumijevanju invaliditeta same osobe i njezina identiteta. U tom pogledu autorica naglašava važnost teologije invaliditeta koja osim umanjivanja važnosti normativne definicije invaliditeta polazi od duhovno-antropološko egzistencijalne stvarnosti čovjeka, nastojeći otkloniti predrasude o osobama s invaliditetom i stanju invaliditeta općenito tako što ga smješta u teološki diskurs, dajući mu s jedne strane pojašnjenje i s druge strane odgovor proizvoljnim optužbama na račun crkvenih tradicija o manjku osjetljivosti za invaliditet kako unutar povijesti invaliditeta tako i unutar suvremene kulture. Također teologija invaliditeta nastoji uključiti druge teološke discipline u diskurs o invaliditetu i na taj način participirati unutar globalnog dijaloga vezanog za pitanje invaliditeta, inkluzije i solidarnosti.

U skladu s time, teologija invaliditeta gleda na invaliditet kao na deskriptivan pojam, što ponajprije znači da njegovo razumijevanje ne zahtijeva samo neslaganje mišljenja nego i integraciju konceptualnog znanja i praktičnog iskustva osoba s invaliditetom. To također znači da definicija invaliditeta ne može biti samo pitanje političkih, medicinskih ili pravnih diskursa. Pitanje invaliditeta važan je etički, teološki i antropološki predmet. Različiti aspekti, modeli i pristupi istoj ljudskoj stvarnosti, kao što je ovdje stanje invaliditeta, ne objašnjavaju potpuno fenomen sam po sebi, već ga pomažu razumjeti. Stoga je moguće da će budući pristupi invaliditetu, kako se to pojašnjava u ovom članku, zahtijevati širu integraciju navedenih pristupa, ali i tražiti određenu preciznost. To, primjerice, znači da će buduće polemike povezane s definicijom invaliditeta i pristupima tom fenomenu, osim dihotomija između medicinskog i šireg društvenog pristupa, biti prisutne na razini različitih akademskih disciplina zainteresiranih za temu invaliditeta.

Summary:

DISABILITY AS A CONCEPT AND EXPERIENCE.

A THEOLOGICAL PERSPECTIVE IN A CONTEMPORARY REFLECTION

Martina VUK

Interdisciplinary Institute of Ethics and Human Rights
University of Fribourg
Avenue Beauregard 13, CH-1700 Fribourg
martina.vuk@unifr.ch

In recent times, we have witnessed a great interest in and advocacy for understanding disability and including persons with disability in wider areas of social life. However, many positive examples of social activity and care within pastoral theology are insufficient for a systematic and structural understanding of disability. Thus, an open, epistemological, and constructive dialogue with theology of disability and with disability studies is needed. In the article, the author points out the need to integrate disability studies in the academic area of Christian theology with the aim to deepen the conceptual reflection on disability and to widen the frame of theological interest in disability. Apart from giving an overview of past and contemporary approaches to disability in both, contemporary social-cultural reality and within Christian theology and pastoral practice, the final aim of this approach is to point out the correctness of the conceptual and theoretical understanding and application of knowledge on disability. This will be achieved through setting correct terminology and social-cultural perception in relation to disability in the first part. In the second part of the article, the aim is to emphasise the importance of theology of disability as a special branch of theology, while the third part offers a theological understanding of disability and, thereby, opens the way for a more correct theological definition of disability.

Keywords: *theological anthropology, inclusion, history of disability, disability studies, theology of disability.*